

УДК 343.9

В. А. Савченко*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики**Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»***І. М. Королишин***старший викладач кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики**Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІЗИОГНОМІКИ ПРИ РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Пізнання істинної сутності людей, які нас оточують, є однією з найважливіших людських потреб. У більшості випадків спілкування між людьми немислиме без безпосереднього контакту співрозмовників та їхнього відображення одного на іншому, оскільки під час спілкування люди отримують додаткову невербальну інформацію, необхідну для сприйняття внутрішнього світу і прогнозованої поведінки іншої особи.

Але, як зазначає відомий фізіолог М. Фулфер, слова, які висловлює людина, – одне із найбільш ненадійних джерел інформації [1, с. 13]. Більше того, психологи встановили, що «вміння читати обличчя людина набуває раніше, ніж вміння говорити» [1, с. 20].

Однак висунуті ще філософами Давнього Сходу і Давньої Греції твердження про залежність характеру людини від ознак її зовнішності на теперішній час не отримали переконливого наукового обґрунтування ні в антропологічних, ні в анатомічних, ні в психологічних, ні у філософських дослідженнях. Хоча протягом всіх історичних періодів ця проблема залишалася актуальною і притягувала масу дослідників, їм не вдалося створити ні методологічної, ні теоретичної бази фізіогноміки.

Деякі аспекти означеної проблеми вивчалися в психології та філософії. Теорія сприйняття людини людиною розроблялася у роботах А. Бодалева, В. Панфьорова та інших вчених, проблема спілкування – у працях С. Рубінштейна, Б. Ананьєва, А. Леонтьєва, В. Зінченка, Б. Ломової, І. Обозова.

Залежність між психічними захворюваннями і зовнішніми статичними і механічними органами вивчали В. Бехтерев, В. Чиж, Л. Сухорєбський та інші. Особливості експресивної поведінки представників різних культур виявили П. Еймен, С. Фрізен, Д. Матсумото та Е. Холл.

Спеціальні дослідження проблемам фізіогноміки у кримінальному провадженні при-

святили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Арсенєв, Г. Гранович, П. Біленчук, В. Гончаренко, В. Заблоцький, істотний внесок у їх розробку зробили також В. Рошалль, Б. Хигир, Г. Кузьміна, Г. Новоселова, М. Фулфер та інші науковці. Однак чимало питань залишаються дослідженими недостатньо або дискусійними та вимагають до себе подальшої уваги.

Метою статті є вивчення даних фізіогномічних досліджень та джерел формування фізіогномічної теорії в історичному ракурсі з метою встановлення можливості використання фізіогноміки у кримінальному провадженні.

Однією із найдавніших, але, як виявилось, маловідомою галуззю знань, яка дає змогу шляхом «читання» (вивчення) обличчя людини отримати уявлення про особистісні риси характеру людини, є фізіогноміка. Це мистецтво аналізу ознак зовнішності людини базується на життєвому досвіді наших предків. Обличчя можна читати як карту, яка є дороговказом до більш глибокого розуміння себе самого і кожного зустрічного. І, як будь-яка карта, вона розкриває інформацію кожному, хто вміє її читати. Окрім того, обличчя характеризує внутрішню суть людини [1, с. 14–15].

Дослідження, проведені фізіологами, відобразилися спочатку у культурі народів Сходу (Китай, Японія), а вже в античну епоху вони отримали систематизований вигляд.

Приблизно у 340 р. до н. е. Аристотель продовжив роботу Гіппократа і написав трактат, який вважається найбільш древньою роботою з фізіогноміки.

В епоху Середньовіччя у Японії та Китаї функціонували спеціальні школи, в яких обличчя людини досить детально вивчалось. Китайська та індійська медицини досі при діагностиці різних захворювань базуються на фізіогноміці. Зовсім по-іншому відносяться до цього вчення на Заході (і в Україні зокрема) де його вважають несер-

йозним (антинауковим). Незважаючи на те, що це вчення відоме з античних часів, перше ґрунтовне дослідження вказаної теми відноситься до другої половини XVIII ст. – це чотирьохтомник «Фізіогномічні проекти» швейцарського пастора, поета, містика, який писав про філософію і богослов'я, – Лафатера (1741–1801 рр.).

Знання фізіогноміки досить тривалий час використовуються художниками, письменниками, лікарями, акторами, криміналістами [3, с. 3]. На жаль, сьогодні прикладів успішного використання фізіогноміки, у тому числі співробітниками правоохоронних органів, як у нашій державі, так і в інших країнах світу у юридичній та спеціальній літературі не відображено. Що говорити про приклади, коли і про саму фізіогноміку як галузь знань, як уже зазначалося, обмаль інформації, а якщо і є, то публікації зарубіжних авторів у перекладі у вигляді брошур або статей не в наукових джерелах, а в періодичних та науково-популярних виданнях.

Предметом фізіогноміки є візуальна психодіагностика особистісних рис людини, і насамперед рис обличчя людини (ознак зовнішності). Обличчя – ділянка голови (тіла), аналіз якого дає змогу отримати інформацію про емоційний стан людини та риси характеру. Іноді люди, не розуміючи суті сказаного співрозмовником, шукають відповідь на його обличчі. Наприклад, ті, хто мають проблеми зі слухом, сприймають суть сказаного (незрозумілого) саме шляхом споглядання на вираз обличчя співрозмовника. Є деякі вчені, які твердять, що за рисами і виразом обличчя можна прочитати не тільки емоційний стан людини у конкретній ситуації, але і її минуле, теперішній стан і майбутнє.

Виходячи із особливостей обличчя, фізіогноміка дає відповідь не тільки про реальний характер та можливу поведінку людини, але й про те, яким бачить людину незнайомец, якому нічого не відомо про цю людину. Уміння читати обличчя – це мистецтво, яке вимагає достатнього досвіду та розвинутої інтуїції.

Під час «читання» обличчя об'єкту не треба писати тексти, правдиво відповідати на запитання чи давати на дослідження взірці почерку, правильно називати дату і місце свого народження чи протягувати руку для її дослідження. Для фізіогноміста необхідно тільки бачити обличчя об'єкта. Можливість швидко і точно визначити характер людей незалежно від їх фізіологічних, фізичних характеристик, їх згоди на вивчення робить фізіогноміку безцінним інструментом.

Дослідженнями було доведено, що всі народи беруть свій початок від спільного кореня, а їх ознаками, за якими їх можна відрізнити, є колір шкіри, структура волосся, риси обличчя (ознаки зовнішності). Протягом декількох століть клімат, їжа та інші фактори впливали на формування різ-

них рас, впливаючи при цьому на їх особистості і групові риси (ознаки).

Які риси обличчя (ознаки зовнішності) людини є найбільш інформативними і цінними для фізіогномістів? На відміну від графологів, які визначилися з письмовими знаками, фізіогномісти досі не дали відповіді на це питання, тому що всі елементи обличчя людини по-своєму характеризують її.

Фізіогномісти вивчають перш за все обличчя, його форму, колір шкіри, чоло, очі, вуха, ніс, рот, губи, зуби, підборіддя, колір волосся, положення голови, погляд. Наприклад, візьмемо обличчя. Його вчені-фізіогномісти поділяють на три зони:

1) верхня частина – інтелектуальна; вона займає всю площу чола; фізіогномісти вважають, що ця частина обличчя відображає інтелектуальний потенціал людини; розмір і форма чола характеризують сприйняття навколишнього світу; за будовою верхньої частини обличчя можна дати характеристику філософському, моральному світогляду людини;

2) середня частина – емоційна; сюди входять очі, ніс, і ця частина відображає ті емоції, які людина переживає в даний час; по очах визначають духовні якості людини, ніс характеризує силу волі та активність; коли людині щось не подобається, вона «морщить» ніс, і навпаки – при появі радісного відчуття «крила» носа починають роздуватися (розширюватися);

3) вітальна частина – нижня частина обличчя, яка включає в себе губи та підборіддя; вона дає відповідь на питання, наскільки сильно людина тримається за життя, відстоює своє право на існування; ця зона характеризує людські інстинкти: рот – любов, підборіддя – твердість характеру і сексуальність.

Дослідники дійшли висновку, що на ідеальному обличчі всі три частини повинні бути пропорційно збалансованими, риси обличчя не повинні бути надто великими чи малими, довгими чи короткими, не повинні мати видимих дефектів. Але такі обличчя зустрічаються досить рідко.

Психологами доведено, що в процесі спілкування слідчого і особи, яку він допитує, риси характеру останньої виявляються по-різному, залежно від типу особистості. Сангвініки частіше за інших представників налаштовані доброзичливо до слідчого, миттєво реагують на запитання, які їм ставлять, роблять зауваження, надають пропозиції. Меланхоліки неприязно відносяться до слідчого, бояться, не мають бажання спілкуватися, замикаються в собі. Холерики є настійливими, вони намагаються якомога швидше закінчити розмову, подразливі, бурхливо реагують на подразник. Флегматики сповільнені у співбесіді, психіка прив'ялена, сповільнена реакція на пропозицію детально розповісти обставини події.

Звичайно, хтось погоджується з твердженнями фізіологів, а хтось відноситься до цього скептично. Як уже зазначалося, відсутність науково обґрунтованої інформації з цієї тематики, а ще, на наш погляд, незацікавленість у перевірці положень цієї науки з боку керівників наукових відомств нівелює накопичений протягом багатьох століть специфічний досвід вивчення особи. Такі знання, на наш погляд, могли б прислужитися співробітникам кадрових апаратів і банківських установ, співробітникам оперативних підрозділів, дільничним інспекторам, співробітникам патрульної поліції, які безпосередньо працюють з широкими верствами населення. Необхідні такі знання і слідчим, які повсякденно у ході своєї службової діяльності спілкуються із представниками специфічного контингенту. А тому знання слідчим положень цієї науки, безсумнівно, тільки позитивно відобразяться на якості розслідування. Як, зокрема, зазначає М. Фулфер, «уміння читати обличчя допомогло мені побачити людей по-іншому і по-іншому ставитися до них» [1, с. 11].

Фізіогномісти у разі необхідності можуть надати співробітникам правоохоронних органів й іншу інформацію щодо особи, яка може їх зацікавити. Наприклад, колір шкіри та її стан дають змогу зробити висновок про характер, поведінку, досягнення особи. Люди, які мають дугоподібні брови, є легко вразливими, сентиментальними, відкритими у спілкуванні, емоційними, рішучими, є вимогливими і прямолінійними співробітниками. Зовнішні кути очей, наприклад, характеризують ступінь самокритичності, поступливості. За формою і зовнішнім виглядом вух можна судити про стан здоров'я людини. Ніс людини характеризує такі риси характеру, як воля та активність. Поінформованість оперативного співробітника, слідчого про тип нервової системи особи на підставі візуального вивчення ознак зовнішності особи та його аналіз дають змогу прискорити процес встановлення психологічного контакту. Знання «сильних» та «слабких» місць у характері людини дає змогу правильно та своєчасно використовувати ті чи інші тактичні прийоми в ході проведення слідчих (розшукових) дій. Фізіогноміка стверджує, що, вивчивши ознаки зовнішності особи, можна проникнути в таємниці людських взаємовідносин, навчитися передбачати реакцію людей, які нас оточують, на той чи інший вчинок чи явище. Такого роду інформація і потрібна співробітникам правоохоронних органів у службовій діяльності. Тим більше, що використання таких знань не вимагає значних матеріальних витрат і, на наш погляд, не є антиморальним заходом, який принижує честь і гідність особи. Відсутній з боку особи, яка «читає» обличчя, і будь-який психологічний тиск. Додатковою перевагою фізіогноміки над ін-

шими дисциплінами, які вивчають особистість, є можливість її миттєвого застосування [1, с. 115].

Ще декілька десятиліть тому ніхто і не припускав, що у штаті співробітників правоохоронних органів будуть психологи. Сьогодні, як відомо, вони є практично в кожному підрозділі, а тому, вважаємо, що найоптимальнішим варіантом було б при певній додатковій перепідготовці використовувати з цією метою відомчих психологів. Адже саме їм ця проблематика є найближчою.

Одним зі способів вивчення особистісних характеристик особи психологами є тестування. Але слідчі ситуації є динамічними, а тому використання тестування у режимі он-лайн практично нереальне. У зв'язку з цим вкрай необхідною є експрес-діагностика особистісних характеристик. Невипадково все частіше з'являються рекомендації з використання для цієї мети фізіогноміки. В останніх публікаціях з цієї тематики наведені прості прийоми визначення характеру людини за ознаками зовнішності [4].

Прихильником криміналістичної фізіогноміки є відомий російський вчений-криміналіст Ю. Дубягін. В одній зі своїх робіт він, зокрема, зазначає, що активізувати розшук невідомих і розкриття злочинів можна було би, коли б криміналістика використовувала положення криміналістичної фізіогноміки, а не підміняла це вчення обмеженим вченням про ознаки (габітоскопію). Вчений переконаний у важливості відродження, розвитку і формування такого вчення, як криміналістична фізіогноміка, а не іншого і не під якою-небудь іншою назвою [7].

Дотримуються подібної думки також Л. Паршукова, В. Колишев та З. Шакурова – автори відомого посібника з фізіогноміки [6].

Не зовсім погоджується з позицією названих науковців А. Зінін, який вважає, що з наукової точки зору основні постулати фізіогноміки досить і досить неоднозначні: деякі дослідження, за результатами яких ніби виникли закономірні зв'язки між певними рисами характеру і конкретними ознаками зовнішності, засновані на їх випадковому збігу у людей, які досліджувалися. Для того щоб виявити такий взаємозв'язок, необхідні час і певні умови. [7]. На думку вченого, у криміналістичної фізіогноміки і криміналістичної габітоскопії різні цілі. У кожного з цих напрямів є свій власний предмет дослідження, і з точки зору наукової обґрунтованості висновків, які виявляються в ході їх вивчення, криміналістичній фізіогноміці ще тільки належить довести свою спроможність [7].

Як вбачається, криміналістичні методики інколи не надають необхідної інформації, яка б давала змогу у короткі терміни розкривати і розслідувати кримінальні правопорушення. Вирішення цієї проблеми бачиться у використанні сучасних принципів, розробці нових підходів і методів,

які дають змогу розширити перелік біологічних властивостей людини, що розглядаються криміналістами, і, відповідно, – арсенал методів їх дослідження.

В. Корноухов, підтримуючи комплексний підхід у судово-експертному дослідженні властивостей людини, зазначає, що властивості людини, яка є об'єктом окремих експертиз, не існують ізольовано, а знаходяться у взаємозв'язку, що дає змогу використовувати у процесі розслідування не тільки безпосередньо інформацію, що знаходиться у слідах, але й інформацію, опосередковану внутрішніми зв'язками [8, с. 5]. В. Булгаков, а також О. Соколова також наголошують на тому, що динамічні ознаки людини повинні аналізуватися у взаємозв'язку одна з одною і в комплексі з іншими ознаками зовнішності людини (наприклад, анатомо-морфологічними і супутніми) для збільшення їх інформаційної значущості [9, с. 104; 10. с. 151].

Розробка методологічних засад використання спеціальних знань у процесі розкриття і розслідування злочинів – напрям наукових пошуків, що набуває актуальності з огляду на завдання, що ставляться перед правоохоронними органами в нашій державі. Не є винятком і дослідження в галузі фізіогноміки, яка все ще потребує всебічного наукового розгляду і обґрунтування.

Фізіогноміка, як вбачається, не претендує на місце у числі традиційних методів науково-пізнавальної діяльності у кримінальному судочинстві, але є всі передумови для її успішного використання в оперативно-розшуковій діяльності співробітниками кадрових апаратів, відомчими психологами, співробітниками спецслужб.

Література

1. Фулфер М. Искусство чтения по лицу / М. Фулфер ; пер. с англ. П. Самсонов. – Минск : ООО «Попурри», 2004. – 176 с.
2. Коновалова В. Допрос: тактика и психология / В. Коновалова. – Х. : Консум, 1999. – 157 с.
3. Как читать мысли человека по лицу: физиогномика / авт.-сост. Е. Хомич. – Минск : Харвест, 2008. – 64 с.
4. Лин Г.Б. Чтение по лицам / Г.Б. Лин. – М. : ФАИР-пресс, Гранд, 2000. – 302 с.
5. Репосси А. Физиогномика или искусство определения характера человека по чертам его лица / А. Репосси ; пер. с итал. Г. Сахатского. – М., 2000. – 272 с.
6. Физиогномика / [Л. Паршукова, В. Корлышев, З. Шакурова]. – Ростов на Дону : Феникс, 2004. – 384 с.

7. Зинин А. К вопросу о соотношении криминалистической физиогномики и криминалистической габитоскопии / А. Зинин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_8250.html.

8. Дубягин Ю. Физиогномика как наука и ее возможности в борьбе с преступностью / Ю. Дубягин // Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия : материалы Всероссийской науч.-практ. конф. – М., 2010. – С. 109.

9. Корноухов В. Комплексное судебно-экспертное исследование свойств человека / В. Корноухов. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1982. – 182 с.

10. Булгаков В. Методологические подходы в криминалистическом исследовании динамических признаков человека / В. Булгаков // Криміналістика 21 століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листопада 2010 р.). – С. 104–106.

11. Соколова О. К вопросу о соотношении подхода к диагностике человека по его следам и отображениям / О. Соколова Криміналістика 21 століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листопада 2010 р.). – С. 151–152.

Анотація

Савченко В. А., Королишин І. М. Щодо можливості використання фізіогноміки при розкритті і розслідуванні злочинів. – Стаття.

У статті аналізуються дані фізіогномічних досліджень та джерела формування фізіогномічної теорії в історичному ракурсі з метою встановлення можливості використання фізіогноміки у кримінальному провадженні.

Ключові слова: габитоскопія, кримінальне провадження, психодіагностика, розкриття і розслідування злочинів, фізіогноміка.

Аннотация

Савченко В. А., Корольшын И. М. О возможности использования физиогномики при раскрытии и расследовании преступлений. – Статья.

В статье анализируются данные физиогномических исследований, а также источники формирования физиогномической теории в историческом ракурсе с целью установления возможности использования физиогномики в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: габитоскопия, уголовное производство, психодиагностика, раскрытие и расследование преступлений, физиогномика.

Summary

Savchenko V. A., Korolyshyn I. M. As to possibility of physiognomy use at detection and investigation of crimes. – Article.

The article analyses data of physiognomic studies and sources of formation of physiognomic theory in historic aspect for establishment of the possibility of physiognomy use in criminal proceedings.

Key words: gabitoscopy, criminal proceeding, psychodiagnosis, detection and investigation of crimes, physiognomy.